

József Attila Tudományegyetem

Bölcsészettudományi Kar

Ádám Anikó

*A bizonytalanság poétikája Chateaubriand
műveiben*

Doktori (PhD) értekezés tézisei

Témavezető: Dr. Penke Olga

Tanszékvezető egyetemi docens

Szeged 2003

I. Az értekezés François René de Chateaubriand pályájának első szakaszát vizsgálja, azt az időszakot, a XVIII. és a XIX. század fordulóját, amikor feltevésünk szerint a felvilágosodás filozófiájának és esztétikájának elemei átrendeződnek, hangsúlyaik áthelyeződnek és új szemlélet, új érzékenység születik, amelyet a bizonytalanság poétikájának neveztünk el.

Az általunk választott szerző élete, pályája és korai művei jól példázzák ezt az átmenetet, s lehetővé teszik számunkra, hogy megragadjuk a paradigmaváltás legfontosabb vonásait. Ezért a dolgozat történeti szempontból és komparatisztikai módszerekkel közelít a romantikus térszemléletté alakult XVIII. századi természetfilozófiákhoz, a XVII. és XVIII. századi esztétikai kategóriákhoz, az ezekre épülő és a Chateaubriand szövegeit strukturáló idő- és térmetaforákhoz, a XIX. században újjáélesztett gótikához, valamint a szerzőnk által elemzett és alkalmazott új műfaji hierarchiához.

Az új szemléletmódnak köszönhetően Chateaubriand nem pusztán az eposzt és a regényt

helyezi új szövegkörnyezetbe, de megújítja memoár műfaját is.

1. François René de Chateaubriand élete és műve a régi és az új, a forradalom előtti és utáni Franciaországban születik, két korszak határán, a felvilágosodás és a romantika között. Az *Atala* költője a francia romantika egyik legelső képviselője, a klasszikus esztétika örököse, valamint a felvilágosodás mestereinek engedelmes, ugyanakkor lázadó tanítványa. Ebből következően mélyen a történeti valóságban él, amelyet viszont áthatnak személyes és nosztalgikus emlékei, álmái.

Átmeneti helyzetéből következik kettős, politikai és költői elhivatottsága, a szó legtágabb értelmében.

A forradalom után, amely elragadta a családját mélyen átérzi a régi értékek és az új erkölcs közötti ellenmondás drámáját. Úgy érzi ő a múlt utolsó tanúja, s egyben egy új korszak előfutára, s a történelmi időt saját személyes történeteként éli át.

Ennek az életérzésnek ad hangot a *Síron túli emlékiratok* (*Mémoires d'outre-tombe*), a nagyszerű

vállalkozás, ahol a romantikus költő megszólaltatja az élet és a világ dolgainak elmúlása felett érzett lelkiállapotát. Ebből fakad a sír, a romok és a történelmi múlt iránti vonzalma.

Az *Atala* írója számára tehát egyszerre körvonalazódnak a jövő képei, amelyek azonban a múlt eseményein keresztül jelennek meg, részint azért, mert a saját jelenét igyekszik megérteni, ahogy ezt a felvilágosodás filozófusai tették, részint pedig túl kell élnie a kiábrándító jelent, amely előre vetíti a mal du siècle-et és a szenvedélyek céltalan bizonytalanságát. Mintha Chateaubriand arccal a múlt felé haladna előre a jövőbe.

Chateaubriand a történelmet tehát egyszerre egyetemes és személyes szenvedései forrásaként éli át.

2. Feltevésünk szerint ez az átmeneti helyzet határozza meg Chateaubriand életművét és történelmi, filozófiai, esztétikai fejtegetéseit, valamint keresztény poétikáját, amely az embert helyezi a teremtett univerzum középpontjába.

A bizonytalanságban megélt csalóka és illanó jelen strukturálja az *Értekezés a forradalmakról* (*l'Essai*

sur les Révolutions) és a *Kereszténység szelleme* (*Génie du christianisme*) című műveket, az *Atala* és a *René* című regényeket, valamint a memoárokat.

3. Míg az *Értekezés a forradalmakról* narratív módon tárgyalja a forradalmak problémáját, addig a *Kereszténység szelleme* a látszólagos evidenciákból kiinduló érvrendszerével egy poétikai történelemszemléletet illusztrál.

A disszertáció ezért nem Chateaubriand politikai nézeteit és elveit elemzi, hanem a fenti műveket, azokat az elemeket emelvén ki, amelyeken keresztül megragadhatók az egyik esztétikai rendszerből a másikba való átmenet főbb mozzanatai. Ezek az elemek a természet és az ember viszonya, az ész és a képzelet kapcsolata, valamint a természetes és a mesterséges szép problémájáról szóló tételek és elképzelések.

4. Mivel Chateaubriand a felvilágosodás gondolkodóinak művein nevelkedett, az általunk vizsgált szövegekben újra olvashatjuk a természetről és az élőlények láncolatáról szóló gondolatmeneteket (konkrétan hivatkozik Bernard Nieuwentyt (1654-1718), holland matematikusra és filozófusra). Ezek alapján a

korábbi, főleg Newton-i természetszemléletre és filozófiára építi a minden szövegét átható térpoétikáját.

5. Ez a poétika a metafizikai és intim végtelen szemléletéből indul ki, s az ezt kifejező, egymásba fonódó képek és metaforák a természetes és a mesterséges elemekre épülnek, a természet képei pedig a szövegekben az isteni és az emberi építéssel metaforáiban öltönek testet és fordítva. A két regiszter egymásba játszása folytán az idő Chateaubriand szövegeiben mindig térmetaforákban kifejezve jelenik meg tematikusan, a filozófia, az esztétika, a stilisztika, a szintaxis és a műfajok hierarchiájának szintjén egyaránt.

Az idő kifejezésére szolgáló térmetaforák használata teszi Chateaubriand műveit modernné, ettől lesz szubjektív és személyes jellegük, s egyúttal több rétegűvé válik a szövegek műfaja. A műfajok és a stílus állandóan változik, s apránként kialakul egy új, meghatározhatatlan, ám mégis egységes nyelvezet.

Bár a klasszikus esztétikai elvek alapvetően meghatározzák Chateaubriand írásművészetét, mégis új esztétikai rendszert alkot, amelynek lényege a töredékesség, az egymásba ágyazottság és az önreflexió.

Ezt a par excellence átmenetiséget fejezi ki a *Kereszténység szelleme*, amely Chateaubriand-nak idáig kevésbé hangsúlyozott és elemzett műve. Bár eddig nem sok kritikus szólt erről a két korszak határán született apológiáról, de éppen ez könnyíti meg számunkra, hogy autonóm módon értékeljük ezt a sokat idézett, de kissé elfeledett könyvet, amely elsőként vállalkozik egy többé-kevésbé rendszerezett romantikus szemlélet elfogadtatására.

6. Miután a disszertáció első felében áttekintjük hogyan magyarázza újra Chateaubriand a klasszikus esztétikai elveket, hogyan szervezi újjá a műfajok hierarchiáját az eposzt helyezve a csúcsra, s miután megvizsgáljuk Chateaubriand szerepét a romantikus regény kialakulásában, s megvizsgáljuk, hogy regényeiben a leírások hogyan alakítják át a klasszicista megszépített természetet, valamint a felvilágosodás mechanikus természetszemléletét emberarcú és organikus természetté azzal, hogy az ember nézőpontja kerül a középpontba, azt is megvizsgáljuk, hogy az egyes műfaji elemek hogyan ágyazódnak egymásba.

7. A dolgozat legutolsó fejezetében, konklúzió gyanánt a *Síron túli emlékiratok* (*Mémoires d'outre-tombe*) egyes részleteit elemezzük narratológiai szempontból. Különösen az idősíkokat és az ezeket kifejező térsíkokat vetjük össze, s megállapítjuk, hogy a történeti, társadalmi és politikai események kronológiájába ágyazott személyes idő újítja meg az emlékiratok hagyományos műfaját, s ezzel a XIX. század egyik legnagyobb írói vállalkozásában valóban testet ölt a bizonytalanság poétikája.

Mindaz, ami bizonytalannak, homályosnak és szétfolyónak tűnik a korai szövegekben, az *Emlékiratokban* a tér és az idő töredékességét kifejező melankolikus romantikus esztétikává válik.

A térmetaforákban kifejezett idősíkoknak és a költészetnek köszönhetően lép túl Chateaubriand a halál üres ígézetén, s térpoétikájának hála önmagát a múlt és a jövő között, valamiféle örök jelen időben ragadja meg.

**Az értekezés témaköréből eddig megjelent
publikációk**

Champfleury, Chateaubriand, Gautier - cikkek in: *VOIR, Figures littéraires de la cécité du Moyen Age au XXe siècle*, n°12-13, novembre 1996.

Chateaubriand et les genres littéraires. in: *Acta Romanica*, Tomus XVII, Szeged, 1997.

Architecture et Littérature; la cathédrale symbole dans la littérature française du XIXe siècle. in: *La littérature comparée d'aujourd'hui*, Honoré Champion, 1998

Chateaubriand en Hongrie. in: *Actes du Colloque Europe et traduction*, Arras, 1998.

A végek esztétikája. in: *Átváltozások*, 1998/12-13.

Du Génie aux Mémoires; les genres insérés dans les textes de Chateaubriand, in: *Verbum*, n°2, 2000.

La poétique de la contemplation dans le Génie du christianisme de Chateaubriand. in: *Acta Romanica*, Tomus XIX, Szeged, 2000.

La Genèse d'une cathédrale, le Génie du christianisme de Chateaubriand. in: *La Cathédrale*, Honoré Champion, 2001.

Chateaubriand au seuil du romantisme in actes du colloque *Imitation et originalité du romantisme au*

symbolisme, Budapest, 2001. Sajtó alatt

Mentir vrai ; les romans de Chaetaubriand in Actes du colloque *Les perspectives du roman*, Bruno, 2002. Sajtó alatt